

Analyse Nederlandse wapenexport 2010

De weg naar het Parelplein in Manama, Bahrein, 17 februari 2011: een M113A2 en een YPR-765

Campagne tegen Wapenhandel, december 2011
Frank Slijper en Wendela de Vries

Colofon

Uitgave: Campagne tegen Wapenhandel, december 2011
Samenstelling: Frank Slijper en Wendela de Vries

Deze analyse is mede mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van IKV Pax Christi en Oxfam Novib.

Campagne
tegen
Wapenhandel

Kantoor Amsterdam
Anna Spenglerstraat 71
1054 NH Amsterdam
tel/fax 020 6164684

Kantoor Groningen
Postbus 7007
9701 JA Groningen
tel 050 3133247

info@stopwapenhandel.org
bank 39.04.07.380
www.stopwapenhandel.org

Inhoudsopgave:

Overzicht Nederlandse wapenexport 2010	4
Inleiding	5
1. Nederlandse wapenhandel in perspectief	6
2. Nederlandse wapenhandel en de Arabische Lente	10
3. Overige bestemmingen Nederlandse wapenexport 2010	18
4. Wapendoorvoer	22
5. Conclusies en aanbevelingen	26

Overzicht Nederlandse wapenexport 2010

- Na twee opeenvolgende recordjaren daalde de waarde van de Nederlandse wapenexport in 2010 naar **1,047 miljard euro**.
- De **Verenigde Staten** is de belangrijkste exportbestemming, goed voor exporten met een waarde van in totaal 318 miljoen euro. Voor een belangrijk deel zijn dit F-16 onderdelen die fabrikant Lockheed Martin verwerkt in buitenlandse opdrachten, mogelijk voor orders uit **Egypte, Marokko en Pakistan**.
- De grootste afzonderlijke exportvergunning is **99,5 miljoen euro** waard, voor F-16s die **Chili** van de Nederlandse luchtmacht overnam.
- **Andere grote afnemers in 2010 zijn:**
  - **Colombia:** vuurleidingssystemen voor fregatten t.w.v. 90 miljoen euro;
  - **Maleisië:** 53 miljoen euro voor modernisering van twee korvetten;
  - **Griekenland:** radar en andere marineapparatuur voor 53 miljoen euro;
  - **Jordanië:** kocht voor 30 miljoen euro overtollige kanonnen, pantservoertuigen en munitie van Defensie;
  - **Taiwan:** voor 27 miljoen euro onderdelen voor onderzeeboten; en
  - **Peru:** 4 militaire Fokker-60 vliegtuigen voor 25 miljoen euro.
- **Overige opmerkelijke exportbestemmingen:**
  - **Thailand:** vuurleidingssystemen en luchtafweer ter waarde van 19 miljoen euro - ondanks grensconflict met Cambodja en politieke instabiliteit;
  - **Japan:** vuurleidingssystemen voor raketten van de Japanse marine voor 16 miljoen euro;
  - **Turkije:** ruim 9 miljoen euro, grotendeels voor elektronica voor oorlogsschepen;
  - **Egypte:** kocht voor 8 miljoen euro radarvuurleiding en andere marineapparatuur;
  - **Saoedi-Arabië:** delen voor pantservoertuigen t.w.v. 2,3 miljoen euro;
  - **Ghana:** gepantserde 4WD's voor de politie voor 2 miljoen euro;
  - **Vaticaanstad, Liechtenstein, San Marino en Andorra** kopen elk voor 240 duizend euro 'militaire elektronica'.
- **Wapendoorvoer via Nederland:**
  - **Bahrein** voerde via Nederland 300 Belgische machinegeweren in, maanden voor veiligheidstroepen het vuur openden op demonstranten;
  - **Koeweit, Oman en Qatar** ontvingen grote hoeveelheden Europese munitie;
  - **Bangladesh** kocht 5.000 Tsjechische pistolen die via Nederland verscheept werden;
  - **Oeganda** ontving een vracht Amerikaanse **pepperspray**;
  - Zuid-Afrikaanse **stroomstootwapens** gaan via Nederland naar Duitsland;
  - De **VS** importeerde bijna 350 miljoen Russische patronen voor vuurwapens, naast 20 miljoen uit andere Europese landen. Ook werden vanuit Rotterdam 22.000 vuurwapens naar de VS verscheept. Het leeuwendeel zou voor de particuliere markt bestemd zijn.

Inleiding

Deze zevende 'Analyse Nederlandse wapenexport' van de Campagne tegen Wapenhandel geeft in vogelvlucht inzicht in en commentaar op de meest recente ontwikkelingen op dit gebied.

Veel informatie over deze schimmige branche is tegenwoordig in het publieke domein aanwezig. De overheid publiceert overzichten van verleende exportvergunningen¹ en wie de weg weet kan op gespecialiseerde websites de nodige informatie vinden. De Campagne tegen Wapenhandel heeft er haar werk van gemaakt dergelijke ruwe informatie van context te voorzien.

Dit rapport begint met een korte samenvatting van de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse wapenhandel in 2010 (zie vorige pagina). Vervolgens beschrijft het hoe de ontwikkeling van de Nederlandse wapenhandel zich internationaal verhoudt. Hoofdstuk 2 benoemt de meest opvallende wapenuitvoervergunningen. Daarin ondermeer speciale aandacht voor de wapenhandel met het Midden-Oosten en Noord-Afrika in het licht van de Arabische Lente. Hoofdstuk 3 gaat in op de doorvoer van wapens via Nederland. In het slothoofdstuk vindt u aanbevelingen, mede met het oog op het komende Algemeen Overleg wapenexportbeleid in de Tweede Kamer.

Dit jaar is, net als vorig jaar, geen hoofdstuk over de uitvoer van dual-use goederen opgenomen. Door een achterstand van anderhalf jaar zijn de vergunningsgegevens voor 2010 nog maar ten dele beschikbaar, ondanks toezeggingen van opeenvolgende regeringen sneller dergelijke informatie te publiceren.

---

¹ Op de exportcontrole pagina op de website van de Rijksoverheid zijn zowel jaarrapporten als maandoverzichten van alle verstrekte vergunningen voor militaire goederen, wapendoorvoer en dual-use goederen toegankelijk. Zie: <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen#ref-ez>

1. Nederlandse wapenhandel in perspectief

In 2010 bedroeg de waarde de afgegeven wapenexportvergunningen 1,047 miljard euro. Opvallend is dat **Zuid-Amerika** een belangrijke afzetmarkt is², met **Chili** (105 miljoen euro, grotendeels voor 18 tweedehands F-16s), **Colombia** (90 miljoen euro voor vuurleidingsystemen voor fregatten) en **Peru** (25 miljoen euro voor vier ex-Defensie Fokker-60 vliegtuigen en toebehoren). Met name Chili kocht de afgelopen anderhalf decennium een half leger aan wapens uit Nederland: Leopard tanks, fregatten en F-16s.

Daarmee is ook een andere rode draad in de exporten van 2010 genoemd: de exporten van overtollig Defensiematerieel. Naast bovengenoemde vliegtuigen voor Chili en Peru, is een grote vracht tweedehands kanonnen, pantservoertuigen en F-16 onderdelen verkocht aan **Jordanië** (totaal 30 miljoen euro). In 2009 kocht Jordanië ook al zes F-16's van de luchtmacht.

Tenslotte zijn de exporten van componenten voor in het buitenland te bouwen wapensystemen een belangrijke factor. Mede daarom is de **VS** met **Duitsland** al jaren de belangrijkste bestemming van Nederlandse wapenexporten. Het gaat daarbij vooral om onderdelen voor F-16 en JSF gevechtsvliegtuigen van het Amerikaanse bedrijf Lockheed Martin, alsook Europese NH-90 helikopters. In deze gevallen is niet duidelijk welk land de eindbestemming is, omdat meestal alleen het land van assemblage in de vergunningoverzichten vermeld staat (meer in hoofdstuk 3).

Van alle exportvergunningen van 2010 zijn er 22 met een waarde van 10 miljoen euro of meer. De grootste – bijna 100 miljoen euro – is voor aan Chili verkochte F-16s.

Tabel 1.1: **Grootste wapenexportvergunningen 2010** (vergunningen vanaf 10 miljoen euro)

datum	omschrijving	eindbestemming	waarde (€)
23-08-2010	F-16 gevechtsvliegtuigen	Chili	99.460.000
17-08-2010	Delen v. F-16 gevechtsvliegtuigen	VS	97.791.600
28-01-2010	Vuurleidingsystemen	Colombia	89.772.020
20-12-2010	Delen v. gevechtsvliegtuigen	VS	60.000.000
11-06-2010	Radarsystemen, C3-consoles en toebehoren	Griekenland	52.650.000
02-11-2010	C3-consoles, radar en –vuurleidingsyst.	Maleisië	52.600.000
20-05-2010	Delen v. JSF gevechtsvliegtuigen	VS	36.000.000
28-06-2010	Pantservoertuigen, houwitsers, 25mm munitie	Jordanië	28.368.000
19-07-2010	Delen v. NH90 helikopters	EU-landen	25.000.000
20-10-2010	Delen v. ESSM luchtdoelraketten	NAVO-landen	20.699.150
26-05-2010	Delen v. motoren v. militaire vliegtuigen	VS	20.000.000
02-12-2010	Delen voor militaire vliegtuigen	VS	17.000.000
07-10-2010	Programmatuur vlieggevecht simulatie	VS	14.067.664
06-09-2010	Delen v. onderzeeboten Zeedrakensproject	Taiwan	13.800.000
12-03-2010	Delen voor JSF gevechtsvliegtuigen	VS	13.012.210
26-02-2010	Transmitters v. luchtdoelraketsystemen	Duitsland	12.839.798
29-04-2010	C2-consoles en kabinetten	Duitsland	12.144.208
23-03-2010	Fokker F60 MPA vliegtuigen	Peru	12.100.000
23-09-2010	Vuurleiding v. maritieme luchtdoelraketten	Japan	11.254.030
24-02-2010	Globale verg. v. leveranties < 1000€	Navo+	10.000.000
24-02-2010	Globale verg. v. leveranties < 1000€	EU-landen	10.000.000
02-11-2010	Militaire (utility) vliegtuigen	Peru	10.000.000

² Zie ook het rapport 'Wapenwedloop in Zuid-Amerika', Mark Akkerman, Campagne tegen Wapenhandel, maart 2010
<http://stopwapenhandel.org/sites/stopdewapenhandel.antenna.nl/files/wapenwedloopZuidAmerika.pdf>

Tabel 1.2: **Belangrijkste 30 Nederlandse wapenexportbestemmingen (2001-2010)**
(vergunningswaarde in miljoenen euro's)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2001-2010
Verenigde Staten	166,13	132,58	237,21	75,35	92,71	63,54	121,52	56,34	178,28	318,18	1.441,84
Duitsland	49,55	75,35	84,29	88,19	383,89	76,12	70,88	157,05	148,99	71,55	1.205,86
Griekenland	162,45	46,78	431,66	161,43	3,26	4,11	0,37	6,16	1,77	53,21	871,20
Indonesië	0,32	0,96	5,02	1,22	13,46	278,19	0,07	316,42	0,23	3,12	619,01
Marokko	2,18	0,10	0,54	0,13	0,18	0,04	-	-	555,00	0,60	558,77
Overig NAVO ^{*)}	9,16	19,12	1,69	19,83	42,50	41,75	86,62	131,93	59,23	125,27	537,10
Chili	10,80	0,51	0,52	0,55	295,62	98,46	12,22	2,04	1,77	104,51	527,00
Portugal	1,50	0,47	2,47	1,00	81,34	-	0,61	319,41	7,98	1,57	416,35
Korea (Zuid)	34,35	7,96	99,93	114,97	9,75	3,88	2,78	0,99	9,29	6,01	289,91
Frankrijk	6,12	21,89	12,42	56,44	20,27	50,52	47,13	10,84	44,05	12,54	282,22
Turkije	6,67	21,83	75,42	3,50	12,42	43,70	2,63	20,91	66,42	9,02	262,52
Canada	19,97	14,03	2,32	2,81	4,79	31,70	3,47	93,57	84,97	4,48	262,11
Groot-Brittannië	22,24	10,69	21,69	21,18	22,62	23,49	41,64	33,12	36,08	18,66	251,41
Venezuela	1,77	-	-	27,62	7,67	196,42	-	-	-	-	233,48
Denemarken	5,99	0,84	3,54	10,99	1,93	4,30	170,56	15,03	3,21	3,95	220,34
Taiwan	30,13	38,37	7,19	5,84	21,95	9,59	2,23	8,66	19,32	27,04	170,32
Italië	2,18	4,99	4,22	21,27	32,49	40,69	23,75	3,02	9,77	1,73	144,11
Oman	0,02	2,58	-	-	-	20,01	101,23	3,50	0,62	0,22	128,18
Spanje	3,13	0,95	4,41	2,50	7,02	5,19	67,47	2,42	2,76	7,54	103,39
Polen	0,77	-	89,07	0,48	5,31	3,41	0,49	-	0,06	0,04	99,63
Noorwegen	71,33	1,05	5,27	0,33	6,60	2,09	4,89	2,13	2,93	2,48	99,10
Colombia	-	-	-	-	-	-	-	-	1,03	89,79	90,82
Zweden	1,81	2,70	4,07	3,98	9,73	2,88	23,05	20,51	12,12	2,70	83,55
Maleisië	4,68	4,52	2,80	2,34	1,59	2,11	1,47	3,97	2,20	53,34	79,02
Jordanië	-	-	15,20	0,03	-	-	0,67	2,76	29,10	29,73	77,49
Japan	0,14	0,02	1,53	5,55	14,11	3,82	7,78	11,05	10,78	16,41	71,19
Egypte	0,14	-	-	0,03	40,36	0,29	14,69	3,39	1,27	8,21	68,38
Thailand	5,67	2,32	0,45	0,67	2,80	7,36	5,74	0,67	18,61	19,02	63,31
Letland	-	-	-	-	-	57,04	0,08	0,16	-	-	57,28
India	1,36	0,10	8,72	0,39	5,00	5,30	21,89	1,47	9,44	2,68	56,35
Totaal alle landen	651	450	1.151	644	1.175	1.125	874	1.258	1.410	1.047	9.785

Bron: Jaarrapporten Wapenexportbeleid Nederlandse overheid

(<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/militaire-goederen/jaarrapporten-wapenexportbeleid>)

*) 'Overig NAVO' staat voor exportvergunningen die voor meerdere NAVO lidstaten (excl. Turkije) bestemd kunnen zijn.

Naast eerdergenoemde landen zitten tussen de dertig belangrijkste Nederlandse wapenexportbestemmingen van de afgelopen tien jaar nog enkele opvallende landen:

In het kader van de kredietcrisis is het opvallend dat **Griekenland** een van de belangrijkste Nederlandse afzetmarkten is, de derde in grootte (tabel 1.2). Geen ander land binnen de EU besteedt zo'n hoog percentage van het Bruto Nationaal Product (BNP) aan zijn krijgsmacht als Griekenland: 3,2%, tegenover bijvoorbeeld Nederland 1,5%.³ Tussen 2001 en 2004 kocht Griekenland voor ruim 800 miljoen euro wapens uit Nederland, waaronder twee van de marine overgenomen fregatten. In 2010 werden wapenexportvergunningen met een totaalwaarde van ruim 53 miljoen euro verleend, het hoogste bedrag voor het land de afgelopen vijf jaar. Het gaat daarbij om radar en andere apparatuur voor marine schepen. Opmerkelijk is dat wapenverkopen aan Griekenland

³ 'Sipri Yearbook 2011', p.217

anno 2011 voor het eerst vergezeld gaan van een door de overheid gedekte exportkredietverzekering.⁴ Mocht Griekenland met betaling in gebreke blijven, dan is het risico door de Nederlandse staat afgedekt.

Zuid-Oost-Azië is al lang een belangrijk afzetgebied. In 2010 vallen in tabel 1.2 omvangrijke exportvergunningen voor orders uit Taiwan, Maleisië en Thailand op. De afgelopen tien jaar was Indonesië met stip de belangrijkste klant in die regio, met grote marineorders ter waarde van meer dan 600 miljoen euro, meer dan welk ander niet-NAVO-land. Anders dan in Europa laten Aziatische landen hun militaire uitgaven voorsnog flink doorgroeien. Vooral rond de Zuid-Chinese Zee wordt gewaarschuwd voor een wapenwedloop met als inzet de toegang tot olie onder de zeebodem.⁵

Trend en mogelijke orders

Ondanks een daling in de totaalwaarde van de export in 2010 ten opzichte van 2008 en 2009 is nog altijd sprake van een stijgende trend als naar een langere periode wordt gekeken. Vergelijken we bijvoorbeeld de eerste en laatste vijf jaar van het afgelopen decennium, dan is de Nederlandse wapenexport gestegen van gemiddeld 814 miljoen euro (2001-2005) naar gemiddeld 1,143 miljard euro (2006-2010): een stijging van maar liefst 40 procent. Voor de komende jaren zijn er nog geen tekenen dat de Nederlandse wapenexport structureel gaat dalen, ondanks toenemende concurrentie vanwege krimpende militaire budgetten in de westerse wereld. Het ministerie van Defensie heeft momenteel een groot aantal afgestoten wapens in de aanbieding, waaronder 119 Leopard-2 tanks; 40 gloednieuwe Fennek pantservoertuigen met antitankwapen; 18 F-16 gevechtsvliegtuigen; 9 Cougar transporthelikopters en vier mijnenjagers.⁶ Voor de Leopards zou reeds Indonesische belangstelling bestaan. Op 13 december 2011 nam de Tweede Kamer echter een motie aan die de regering oproept een dergelijke verkoop niet uit te voeren vanwege de mensenrechtenschendingen door de Indonesische landmacht.⁷ Verder jaagt Scheepswerf Damen Schelde Naval Shipyards op grote nieuwbouworders voor fregatten en korvetten uit ondermeer Vietnam⁸, Oman⁹ en Indonesië¹⁰. De belangen zijn groot, aangezien dergelijke schepen 150-200 miljoen euro per stuk kosten. Zelfs de koningin wordt voor het binnenhalen van een order ingezet, getuige de berichtgeving rond haar bezoek aan Oman in maart 2011.

Nederland in internationaal perspectief

In internationaal perspectief gezien blijft Nederland een belangrijke wapenexporteur, volgens berekeningen van het in Stockholm gevestigde onderzoeksinstituut SIPRI. De afgelopen twee jaar is de hoge positie onder druk komen te staan, zo blijkt uit de cijfers in de laatste kolom van tabel 1.3, waar Nederland nu tiende staat (vorig jaar negende). Die daling valt deels te verklaren door toenemende concurrentie uit andere landen, meer in het bijzonder China, dat zich de laatste jaren steeds nadrukkelijker als wapenexporteur manifesteert. Ook Zweden en Italië hebben de afgelopen jaren diverse grote wapenorders afgeleverd. Op wat langere termijn staat Nederland niettemin nog altijd op een zesde (afgelopen vijf jaar samen), respectievelijk zevende (laatste tien jaar) plaats. SIPRI maakt deze internationale vergelijking op basis van een zogenaamde Trend

⁴ zie Explosive Stuff weblog 'Arms trade and the Greek debt crisis', 24 juli 2011
<http://www.stopwapenhandel.org/node/1196>

⁵ Ben Bland and Jamil Anderlini, 'Tensions flare over oil in South China Sea', Financial Times, 16 oktober 2011; Tim Huxley, 'Controlling Asia's Arms Race', Defense News, 30 mei 2011

⁶ Ministerie van Defensie, Materieelprojectenoverzicht 2011, p.126-141; zie ook: Noël van Bommel, 'Te koop: F-16's, mijnenjagers en houwitsers', de Volkskrant, 15 oktober 2011

⁷ Motie El Fassed, Jasper van Dijk en Eijssink, Tweede Kamer, vergaderjaar 2011-2012, 33000-X, nr. 47. Zie ook Explosive Stuff weblog: 'Indonesia aiming for Leopard tanks', 16 november 2011 (<http://stopwapenhandel.org/node/1243>)

⁸ Menno Steketee, 'Vietnam bestelt vier korvetten bij Damen', NRC Handelsblad, 3 oktober 2011.

⁹ Arjen van der Ziel, 'Order fregatten achter bezoek Beatrix aan Oman', Volkskrant, 3 maart 2011

¹⁰ 'Damen bouwt schip voor Indonesische marine', PZC, 19 augustus 2010

Indicator Value, die niet van orderbedragen uitgaat maar van de relatieve waarde van geleverde wapensystemen en bepaalde onderdelen daarvan.¹¹

Tabel 1.3: 's Werelds grootste wapenexporterende landen
(SIPRI Trend Indicator Value, uitgedrukt in constante (1990) prijzen)

	2001-2010		2006-2010		2010	
1	VS	67.444	VS	37.043	VS	8.641
2	Rusland	56.238	Rusland	28.088	Rusland	6.039
3	Duitsland	19.696	Duitsland	13.033	Duitsland	2.340
4	Frankrijk	16.721	Frankrijk	8.768	China	1.423
5	VK	10.462	VK	4.931	VK	1.054
6	China	6.303	Nederland	4.091	Frankrijk	834
7	Nederland	5.666	China	4.035	Zweden	806
8	Zweden	4.889	Spanje	3.554	Italië	627
9	Italië	4.714	Italië	2.744	Spanje	513
10	Israël	4.504	Zweden	2.441	Nederland	503
11	Oekraïne	4.074	Israël	2.297	Israel	472
12	Spanje	3.994	Oekraïne	2.132	Canada	258
13	Zwitserland	2.480	Zwitserland	1.460	Oekraïne	201
14	Canada	2.268	Canada	1.214	Brazilië	179
15	Zuid-Korea	993	Zuid-Afrika	699	Noorwegen	141

¹¹ zie SIPRI, 'Explanation of the TIV Tables'
http://www.sipri.org/databases/armstransfers/background/explanations2_default

2. Nederlandse wapenhandel en de Arabische Lente

Beleid

Het Nederlandse wapenexportbeleid volgt Europees afgesproken richtlijnen, samengevat in de het EU Gemeenschappelijk Standpunt voor de Controle op de Uitvoer van Militaire Goederen en Technologie.¹² In dit gemeenschappelijk standpunt erkennen de lidstaten dat “staten die militaire goederen en technologie uitvoeren een bijzondere verantwoordelijkheid dragen” en verklaren zij zich “vastbesloten de uitvoer te voorkomen van militaire goederen en technologie die voor binnenlandse onderdrukking of internationale agressie kunnen worden gebruikt, dan wel tot regionale instabiliteit kunnen bijdragen” door middel van “hoge gemeenschappelijke normen (...) als minimum voor het beheer van en het betrachten van terughoudendheid bij overdracht van militaire goederen en technologie”. Tegelijkertijd echter wordt de wens van de lidstaten erkend “om, als onderdeel van hun industriële basis en hun defensie-inspanningen, een defensie-industrie in stand te houden”.

Voor elke militaire export moet een vergunning worden aangevraagd waarbij de individuele aanvraag wordt getoetst aan acht criteria, waarvan de uitvoering is uitgewerkt in een gebruikershandleiding.¹³

- 1. naleving van internationale verplichtingen, met name uitgevaardigde sancties en verdragen inzake non-proliferatie.*
- 2. eerbiediging van de rechten van de mens in het land van eindbestemming.*
- 3. de interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten.*
- 4. handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio.*
- 5. de nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan één van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten.*
- 6. het gedrag van het land van eindbestemming ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationale recht.*
- 7. het gevaar dat de goederen een andere dan de opgegeven eindbestemming krijgen, hetzij in het aanschaffende land zelf ofwel via ongewenste heruitvoer.*
- 8. de verenigbaarheid van wapenexporten met de wenselijkheid dat staten met een zo gering mogelijk beslag op mensen en middelen in hun legitieme veiligheids- en defensiebehoeften voorzien.*

Er zit flink wat licht tussen deze restrictief ogende criteria en de praktijk van het wapenexportbeleid. Meest pregnant bleek dat het afgelopen jaar met het uitbreken van de protesten in het Midden-Oosten en Noord-Afrika, de zgn. Arabische Lente, toen in het nauw gedreven regimes militair materieel – zoals pantservoertuigen van het soort zoals eerder door Nederland geleverd - inzetten tegen demonstrerende burgers. Al jaren bekritiseerd de Campagne tegen Wapenhandel de levering van wapens aan ondemocratische regimes. Er is blijkbaar iets structureel mis met de manier waarop het wapenexportbeleid wordt geïnterpreteerd. Het is van groot belang dat nu lering wordt getrokken uit de gebeurtenissen in de Arabische wereld en de inzet van Nederlandse wapens.

¹² ‘Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van de Raad van 8 december 2008 tot vaststelling van gemeenschappelijke voorschriften voor de controle op de uitvoer van militaire goederen en technologie’; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:335:0099:0103:nl:PDF>

¹³

<http://www.stopwapenhandel.org/sites/stopdewapenhandel.antenna.nl/files/imported/projecten/Europa/linksEU/handleidingcoc2008.pdf>

Wapenexportbeleid en de Arabische Lente

Nadat begin 2011 honderdduizenden burgers de straat op gingen - van Marokko tot Egypte en van Jemen tot Syrië - uit protest tegen corruptie, werkeloosheid en dictatuur, duurde het niet lang voordat westerse mogendheden geconfronteerd werden met de gevolgen van hun eerdere goede betrekkingen met repressieve regimes. Waar eerder de mogelijke inzet van wapens tegen de eigen bevolking niet reëel geacht werd en bezwaren van mensenrechtenschendingen en gebrek aan democratie aan de kant geschoven, bleek die 'risicoanalyse' in 2011 in elk geval niet meer verdedigbaar, zo gaf ook de Nederlandse regering toe.¹⁴ Twee maanden na het uitbreken van de Arabische Lente besloot de regering "nieuwe aanvragen voor wapenexport" naar Bahrein, Egypte, Jemen en Tunesië "aan te houden". Voor het uitvoeren van lopende orders gold dat vreemd genoeg niet: "verlengingen van aanvragen voor deze landen zullen kritisch worden getoetst".¹⁵ Hoewel minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken aanvankelijk niets voelde voor een vergelijkbare behandeling van Saoedi-Arabië werden later ook vergunningen voor dat land aangehouden.¹⁶ Daarnaast werden in de lente van 2011 internationale wapenembargo's tegen Libië (VN en EU) en Syrië (EU) ingesteld.

Tijdens een bewogen Kamerdebat eind maart steunt een meerderheid der Kamerleden een serie moties die de regering oproepen tot aanscherping van het wapenexportbeleid. De regering realiseert zich zelf ook dat "de gedachte dat je onverkort je wapenexportbeleid op alle punten zonder zelfkritiek kunt doorzetten, onverstandig is. Ook bij ons is er dus de bereidheid om ons op een aantal punten te heroriënteren", aldus staatssecretaris Bleker (Economische Zaken, Landbouw en Innovatie - EL&I).¹⁷ De regering belooft "over een week of acht" een brief waarin ze verbeteringen in het beleid uiteen zullen zetten. Na elf week komt die brief, die op een aantal punten (doorvoer, informatie naar het parlement) concrete verbeteringen biedt, maar juist rond de omstreden exporten naar dictaturen en grove mensenrechtenschenders weinig concreet is. In wollig taalgebruik komt de regering niet verder dan te stellen dat "meer dan nu al het geval is, een element van risico-analyse een rol zal spelen. Het spreekt echter voor zich dat de reikwijdte van een dergelijke analyse beperkt zal zijn. Echter wanneer sprake zal zijn van waarneembare risico's die op termijn tot gewelddadige ontwikkelingen kunnen leiden en waarbij de te exporteren goederen eventueel zouden kunnen worden ingezet, dan zal de regering terughoudend zijn in het verlenen van een vergunning." .

In reactie daarop neemt de Tweede Kamer de week voor het zomerreces twee moties aan die duidelijke taal spreken. De motie Van Dijk "verzoekt de regering geen wapenexportvergunning te verlenen aan landen waar mensenrechtenschendingen plaatsvinden en waar geen vrije verkiezingen worden gehouden". De motie El Fassed "verzoekt de regering geen vergunningen meer te verlenen voor uitvoer en doorvoer van wapens naar Saoedi-Arabië, zolang dit land geen betekenisvolle structurele hervormingen doorvoert".

In een schriftelijke reactie op de moties in december - ruim vijf maanden later - probeert de regering zich onder de moties uit te redeneren: "De regering gaat reeds verder dan het [Gemeenschappelijk] Standpunt door bij de toetsing niet alleen te kijken naar de relatie tussen de goederen en geconstateerde mensenrechtenschendingen, maar ook tussen de goederen en mogelijke toekomstige schendingen of vormen van repressie. Dat is een aanscherping van het beleid, waaraan de regering zich heeft gecommitteerd."

---

¹⁴ Regeringsbrief aan de Tweede Kamer, "Aanpassingen in het wapenexportbeleid", 10 juni 2011

¹⁵ Beantwoording vragen van de leden Van Bommel en Van Dijk over wapenuitvoer naar Noord-Afrika en het Midden-Oosten, 24 maart 2011

¹⁶ Regeringsbrief aan de Tweede Kamer, 'Reactie op moties van leden Van Dijk en El Fassed', 2 december 2011. Een en ander viel ook deels af te leiden uit de beantwoording van vragen van GroenLinks Kamerlid El Fassed over Saoedi-Arabië (19 april 2011).

¹⁷ 'Verslag van een Algemeen Overleg', vastgesteld 20 april 2011 (22054 nr.164, p.18)

Hier is geen echter sprake van een aanscherping van het Gemeenschappelijk Standpunt, maar een correctie op de eerdere Nederlandse interpretatie ervan. Het Gemeenschappelijk Standpunt noemt nergens 'geconstateerde' mensenrechtenschendingen. Wel staat daar onder criterium 2: "De lidstaten evalueren de houding van het ontvangende land ten opzichte van belangrijke, in internationale mensenrechteninstrumenten vastgelegde beginselen, en a) weigeren een uitvoervergunning wanneer er een duidelijk risico bestaat dat uit te voeren militaire goederen of technologie gebruikt worden voor binnenlandse onderdrukking". In het Nederlandse wapenexportbeleid werd dit geïnterpreteerd als: wapenexport is toegestaan als het betreffende wapen in het verleden niet is ingezet bij mensenrechtenschendingen. Dat heeft ertoe kunnen leiden dat zonder voorbehoud wapens zijn geëxporteerd naar Egypte, Bahrein en Saoedi-Arabië. Dat de regering nu eindelijk het Gemeenschappelijk Standpunt gaat toepassen zoals bedoeld, namelijk als instrument om medeplichtigheid aan mensenrechtenschendingen te voorkomen, is heugelijk maar geen 'verdergaand beleid'.

De regering stelt in de brief ook dat de moties Van Dijk en El Fassed tot feitelijke wapenembargo's zouden leiden, die ineffectief zouden zijn als deze niet internationaal gedeeld worden. De regering heeft echter de volle bevoegdheid om eigen wapenembargo's in te stellen. Dit kan zelfs een uiterst nuttig instrument zijn om in situaties waar snel gereageerd moet worden op actuele politieke ontwikkelingen en de – uiteraard zeer nuttige – weg van een internationaal embargo tijdrovend is. Alleen al in de EU moeten immers 27 landen met zo'n embargo akkoord gaan. Nationale wapenembargo's maken maatwerk mogelijk.

In reactie op de moties stelt de regering verder nog: "Een politieke uitspraak zoals neergelegd in de moties El Fassed en Van Dijk kan niet dienen als een zelfstandige juridische afwijzingsgrond voor vergunningen met voldoende juridische draagkracht." Dat is echter pertinent onjuist: artikel 3 van het gemeenschappelijk Standpunt geeft Nederland alle ruimte voor een strenger eigen beleid dan andere lidstaten: "Dit gemeenschappelijk standpunt doet geen afbreuk aan het recht van de lidstaten om in nationaal verband restrictievere regels toe te passen." Deze mogelijkheid werd bij de totstandkoming van de Europese regelgeving juist benadrukt als een belangrijke verworvenheid.

Wapenexporten naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika 2000-2010

Zeven landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika waren in financieel opzicht de afgelopen tien jaar belangrijke bestemmingen. Was naar een langere periode gekeken dan was dit beeld verstevigd, vanwege grote verkopen van overtollig legermaterieel in de jaren '90 aan vooral de Verenigde Arabische Emiraten (VAE), Egypte en Bahrein.

Tabel 2.1: **Waarde Nederlandse wapenexport naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika (2001-2010; bestemmingen met een totale waarde van meer dan 10 miljoen euro)**

Bestemming	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2001-2010
Marokko	2,18	0,10	0,54	0,13	0,18	0,04	-	-	555,00	0,60	558,77
Oman	0,02	2,58	-	-	-	20,01	101,23	3,50	0,62	0,22	128,18
Jordanië	-	-	15,20	0,03	-	-	0,67	2,76	29,10	29,73	77,49
Egypte	0,14	-	-	0,03	40,36	0,29	14,69	3,39	1,27	8,21	68,38
Saoedi-Arabië	-	20,98	0,78	-	-	0,01	7,74	1,92	5,76	2,30	39,49
VAE	1,41	3,39	0,25	0,44	0,31	1,93	1,27	0,28	9,07	2,26	20,61
Bahrein	0,27	0,24	8,67	1,02	0,04	0,22	1,90	0,03	-	-	12,39

Bron: Jaarrapporten Wapenexportbeleid Nederlandse overheid¹⁸

¹⁸ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/militaire-goederen/jaarrapporten-wapenexportbeleid>

Hieronder, in alfabetische volgorde, een korte beschrijving van enkele in het kader van de Arabische Lente relevante wapenexportbestemmingen.

Bahrein

De regering moet zich bepaald ongemakkelijk gevoeld hebben toen in februari 2011 op YouTube en elders filmpjes en foto's opdoken van YPR en M-113 pantservoertuigen die werden ingezet tegen betogers in Manama, de hoofdstad van Bahrein – tevens thuishaven van de Amerikaanse Vijfde Vloot.¹⁹ Tussen 1994 en 1997 leverde Nederland ondermeer 35 M-113 en 25 YPR pantservoertuigen, als ook 13 M-110 kanonnen aan de Golfstaat. In 2007 werden voor bijna 2 miljoen euro militaire vrachtwagens verkocht. De waarde bedraagt over een periode van twintig jaar ruim 30 miljoen euro. Sinds maart 2011 worden vergunningen voor Bahrein "aangehouden".

Al jaren wordt de Sji'itische meerderheid in Bahrein achtergesteld bij de Soennitische, door Saoedi-Arabië gesteunde minderheid. Soennitische buurlanden en het westen vrezende Iraanse steun aan de Bahreinse Sjiieten en daarmee een mogelijk verlies aan invloed op het land.²⁰ Een onafhankelijke commissie die de opstand in Bahrein uitgebreid onderzocht concludeerde in november dat regeringstroepen excessief geweld hadden gebruikt en zich aan marteling hadden schuldig gemaakt – vijf mensen werden doodgemarteld.²¹ Nog altijd worden zeventien arrestanten gevangen gehouden.

Egypte

De afgelopen twintig jaar verkocht Nederland ook massale voorraden (veelal bewapende) pantservoertuigen aan het regime van Mubarak. Het betrof 599 YPR's en 12 M-577 rupsvoertuigen ter waarde van 112 miljoen euro in het midden van de jaren '90, en nog eens 431 YPR's in 2005. Ook in 2010 stond Nederland nog wapenexporten met een waarde van acht miljoen euro toe, vooral voor radarvuurleidingssystemen²², maar ook militaire communicatiesystemen²³ en YPR onderdelen.²⁴ Bij de militaire inzet rond het Tahirplein en elders in het land heeft het Egyptische leger op grote schaal gebruik gemaakt van pantservoertuigen. De afgelopen tien jaar had de wapenhandel met Egypte een waarde van in totaal 68 miljoen euro. De al dertig jaar durende staat van beleg in Egypte is daarvoor geen beletsel geweest. Egypte heeft zich immers altijd een trouwe bondgenoot van het westen getoond.

Ook voor Egypte worden sinds maart 2011 exportvergunningen aangehouden.

Jemen

Tot begin 2011 was Jemen's president Saleh een gewaardeerde bondgenoot in de 'oorlog tegen het terrorisme'. De Jemenitische regering liet de Amerikanen clusterbommen gooien en bood zelfs aan publiekelijk te liegen over Amerika's rol.²⁵ In ruil daarvoor wist het zich verzekerd van militaire steun. Ook de Nederlandse regering verleende, zij het symbolische, steun. Enkele vrachten onderdelen voor militaire voertuigen met een waarde van 3,7 miljoen euro werden de laatste tien jaar aan het land geleverd. Hoewel Nederland erkende dat er reden tot zorg was ten aanzien van de rol van het leger in Jemen,

---

¹⁹ zie persbericht Campagne tegen Wapenhandel (met links naar twee foto's), 18 februari 2011 <http://stopwapenhandel.org/node/1089>; <https://milinme.wordpress.com/category/bahraini-army/>; en http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=q6sQRMRIwxY

²⁰ Helene Cooper and Mark Landler, 'Interests Of Saudi Arabia And Iran Collide, With The U.S. In The Middle', New York Times, 17 maart 2011

²¹ Nada Bakri, 'Torture Used on Protesters in Bahrain, Report Says', New York Times, 23 november 2011

²² vergunning 28595484 (25 maart 2010)

²³ vergunning 28727224 (27 december 2010)

²⁴ vergunning 28670982 (22 september 2010)

²⁵ Robert Booth and Ian Black, 'WikiLeaks cables: Yemen offered US 'open door' to attack al-Qaida on its soil', Guardian online, 3 December 2010 (<http://www.guardian.co.uk/world/2010/dec/03/wikileaks-yemen-us-attack-al-qaida>)

beschouwde men de militaire voertuigen niet daaraan gerelateerd.²⁶ Pas in 2011 werd besloten vergunningen met bestemming Jemen aan te houden.

Jordanië

Een van de grootste afnemers van tweedehands defensiematerieel is Jordanië, dat afgelopen jaren overtollige F-16s en een massale voorraad legervoertuigen kocht. In 2009 werden zes F-16 gevechtsvliegtuigen voor 29 miljoen euro aan Amman geleverd. In 2010 meldde de regering de verkoop van 121 M-109 kanonnen, 441 YPR pantservoertuigen, 69 M-577 pantserrupsvoertuigen, 467 militaire trucks, munitie en andere zaken.²⁷ Hoewel een door Joep van den Nieuwenhuyzen gesloten verkoop van Mobat artillerie in 2003 uiteindelijk niet doorging (maar wel in de vergunningscijfers terecht kwam) blijft na aftrek daarvan nog een waarde van ruim 60 miljoen euro over. In september 2011 sloot het Tilburgse Daedalus nog een contract met een Jordaans staatsbedrijf voor het opzetten van een gezamenlijke onderhoudsbedrijf voor militaire vliegtuigen. Eerder had Daedalus al F-16s voor Jordanië opgeknapt.²⁸

Jordanië heeft zich het afgelopen decennium ontpopt als een van de belangrijkste partners van het Westen in het kader van de strijd tegen het terrorisme. Mede om die reden wordt gemakkelijk een wapenexportvergunning voor het land afgegeven, hoewel het op het gebied van de mensenrechten een meer dan beroerde reputatie hooghoudt: martelingen en straffeloosheid, geen burgerlijke vrijheden.²⁹

Tegen de achtergrond van de Arabische Lente is met de meest recente verkoop van legermaterieel aan Jordanië de kans dat het vroeg of laat tegen de burgerbevolking ingezet zal worden heel reëel geworden. Dat het tot nu toe ondanks enkele grote demonstraties tamelijk rustig in het land is gebleven, is uiteraard geenszins een garantie voor de toekomst.³⁰

Libië

Veel EU landen steunden in 2004 het opheffen van het wapenembargo tegen Libië met het oog op lucratieve wapenorders en om samen te kunnen werken bij het tegenhouden van vluchtelingen uit Afrika.³¹ Hoewel de afgelopen jaren Frankrijk, Italië en Groot-Brittannië de meeste Europese orders in de wacht sleepten, waagde ook het Nederlandse bedrijfsleven zich op de markt. Zo werd de mogelijke export van nachtzichtapparatuur naar Libië in 2009 en 2010 op het hoogste politieke niveau besproken. Via de Wet openbaarheid van bestuur³² verkreeg de Campagne tegen Wapenhandel documenten waaruit blijkt hoe twijfel over de Libische mensenrechtensituatie opzij werd geschoven ten gunste van een potentiële order van de Libische grenswacht. Dat ging als volgt:

Thales Nederland, een van de drie grote Nederlandse wapenbedrijven, diende in maart 2009 een proefaanvraag ('sondage') in om te zien of het in aanmerking zou kunnen komen voor een vergunning voor de export van militaire warmtebeeldcamera's van het type Albatross of Claire, voor een bedrag van 1 miljoen euro. Opgegeven eindgebruik: "grenscontrole ter voorkoming van illegale immigratie van Afrika naar Europa". Het Nederlandse ministerie van Economische Zaken had geen problemen met de voorgenomen deal en ambtenaren van Buitenlandse Zaken adviseerden aanvankelijk ook

²⁶ Antwoord op Kamervragen over het jaarrapport wapenexport 2009, 25 januari 2010. Zie ook : http://en.wikipedia.org/wiki/Operation_Scorched_Earth

²⁷ Frank Slijper, 'Kassa voor Defensie met megaverkoop aan Jordanië', 18 juni 2010 (<http://www.stopwapenhandel.org/publicaties/2010/jordaniel.html>); 'Kamerbrief verkoop van landmachtmaterieel aan Jordanië', Ministerie van Defensie, 16 juni 2010

²⁸ 'Dutch maintenance of Arab F-16s', Explosive Stuff Weblog, 4 oktober (stopwapenhandel.org/node/1219)

²⁹ zie bijvoorbeeld Human Rights Watch: <http://www.hrw.org/en/node/87725>

³⁰ zie bijvoorbeeld: Ethan Bronner, 'Protests Spur Shuffle of Jordan Cabinet', New York Times, 2 juli 2011

³¹ 'EU lifts weapons embargo on Libya', BBC News 11 oktober 2004 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/3732514.stm>)

³² Verzoek van Frank Slijper op 13 December 2010; beslissing ministerie van Buitenlandse Zaken op 7 februari 2011

positief op alle acht criteria (zie fragment document), zonder die deugdelijk uit te werken. Hun minister - op dat moment Verhagen – voelt echter weinig voor zo'n vergunning en besluit alsnog negatief, vooral vanwege de behandeling van in Libië opgepakte 'illegale' immigranten.

Datum
19 juni 2009

Onze Referentie
DVB/NW-287/09

Wapenexportcriteria gerelateerd aan de aard van het goed	Pos	Neg	Nvt
1. naleving internationale verplichtingen van Nederland	X		
2. rechten van de mens in het land van eindbestemming	X		
3. interne spanningen / gewapende conflicten in het land van eindbestemming	X		
4. handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in regio	X		
5. nationale veiligheid Nederland, bevriende landen of bondgenoten	X		
6. gedrag van het land van eindbestemming t.o.v. de internationale gemeenschap ²	X		
7. gevaar voor wijziging van de eindbestemming	X		
8. verenigbaarheid van de voorgenomen export met het technische en economische vermogen van het ontvangende land ³	X		

Gelet op het bovenstaande, stel ik voor EZ **positief** te adviseren.

Staatssecretaris Heemskerk van Economische Zaken laat het daarbij niet zitten en verlangt dat Verhagen het negatieve advies heroverweegt, ondermeer omdat er "geen direct verband zou bestaan tussen de onderhavige goederen [...] en schending van mensenrechten in Libië." Een ambtenaar van Buitenlandse Zaken schrijft: "Een positief advies geeft in feite prioriteit aan de strijd tegen illegale migratie, een negatief advies geeft prioriteit aan de mensenrechtensituatie t.a.v. migranten in Libië. Alles overwegende adviseer ik u het negatieve advies te handhaven." [onderstreept in origineel] Ook wordt gewezen op een "duidelijk repressievere aanpak" van "het Libische regime [...] t.o.v. van migranten Afrika" sinds een aantal jaren.³³

Hetzelfde memo beschrijft dat Economische Zaken de kans aanzienlijk acht dat Thales een bezwaarprocedure, die evt. kan leiden tot een rechtszaak, zal starten. "De inschatting van DJZ [Directie Juridische Zaken] is dat weliswaar niet denkbeeldig is dat het bedrijf een dergelijke procedure zou winnen, maar dat de gevoerde argumentatie anderzijds voldoende stand kan houden. Gelet op de bevindingen van NGO's kunt u aannemelijk maken dat er gereede kans op mensenrechtenschending bestaat zodra een illegale immigrant met behulp van de door Nederland geleverde apparatuur is vastgenomen. Bovendien kan een stringente lijn ten aanzien van het mensenrechtencriterium staande worden gehouden indien dit steunt op een deugdelijke, inhoudelijke onderbouwing".

Om redenen die niet duidelijk worden uit de verstrekte documenten, gaat Verhagen enkele weken later niettemin toch akkoord met het toekennen van de aanvraag. Een memo van een ambtenaar leest: "Wel vraagt u alert te zijn op berichten of aanwijzingen dat deze camera's gebruikt worden voor schendingen t.a.v. (illegale) migranten in Libië. De post in

³³ Memo van 29 januari 2010

Tripoli zal worden gevraagd om dit in de gaten te houden.”³⁴

Volgens Buitenlandse Zaken is het uiteindelijk nooit tot een daadwerkelijke order gekomen.

In april 2008 en juni 2009 verleende het ministerie ook al vergunningen voor Squire draagbare radars van Thales Nederland³⁵, op papier bestemd voor “bewakings- en beveiligingsdoelen”, verder gespecificeerd met de termen “militair” resp. “drugspreventie”. Ook werd in 2008 een vergunning afgegeven voor de export van “middelen en software voor informatiebeveiliging”. Op 3 februari 2010 tenslotte gaf Den Haag groen licht voor uitvoer van in Nederland gerepareerde delen van Chinook helikopters.³⁶

Marokko

Marokko is met stip de grootste klant van de afgelopen jaren, te danken aan de drie fregatten die het begin 2008 bij scheepsbouwer Damen Schelde Naval Shipbuilding in Vlissingen bestelde. Voor de order werd in 2009 een vergunning van maar liefst 555 miljoen euro afgegeven. In september 2011 werd het eerste schip afgeleverd, de andere twee volgen in 2012.³⁷ Tegen welke vermeende vijand Marokko zulke grote, peperdure schepen nodig heeft is onduidelijk. Wel is duidelijk dat het land zich er fors voor in de schulden moet steken.

Marokko kende beperktere protesten dan in veel van de andere Noord-Afrikaanse landen. In een reactie kwam de almachtige koning met hervormingsplannen, waaronder een wijziging van de grondwet die zijn macht inperkt ten gunste van het parlement. Die veranderingen werden vrij algemeen als mager gezien, reden waarom de verkiezingen van eind november 2011 ondermeer door velen uit de democratiseringsbeweging werden geboycot; 45 procent ging wel naar de stembus.³⁸

Saoedi-Arabië

Het Nederlands wapenexportbeleid naar Saoedi-Arabië is nogal dubbel. Hoewel het een bestemming is waarvoor strenge beperkingen gelden staat de deur regelmatig open voor orders. Een exportvergunning voor patrouilleboten in 2002 ter waarde van 21 miljoen euro was de grootste Saoedische exportorder van het afgelopen decennium. Meer vergunningen, ter waarde van 15 miljoen euro, werden afgegeven in de jaren 2007-2009, ondermeer voor communicatieapparatuur voor tanks en pantservoertuigen.

In antwoord op Kamervragen daarover schreef de regering in 2008: “Nederland voert inderdaad een restrictief wapenexportbeleid richting Saoedi-Arabië, hetgeen onder andere voortkomt uit zorgen betreffende de mensenrechtensituatie in dat land. De regering is echter na zorgvuldige toetsing aan de hand van de criteria van de EU Gedragscode tot de conclusie gekomen dat er geen aanleiding bestond om de onderhavige transactie te weigeren, mede omdat de apparatuur bestemd was voor tanks en pantservoertuigen, een type militair materieel dat niet in verband wordt gebracht met de specifieke zorgen over de mensenrechtensituatie in Saoedi-Arabië”.³⁹ De inzet van Saoedisch rollend materieel in Bahrein⁴⁰, alsook de vele duizenden troepen die het in eigen land in de lente van 2011 in paraatheid bracht⁴¹, weerspreken deze bewering.

Leverancier van de SOTAS communicatiesystemen is Thales Nederland, dat wars lijkt van

---

³⁴ Memo van 16 maart 2010

³⁵ Vergunning verleend op 15 april 2008 en 8 juni 2009

³⁶ Vergunning 28554761

³⁷ ‘Moroccan frigate in sea trial’, UPI, 28 november 2011

³⁸ Souad Mekhennet and Maïa De La Baume, ‘Moderate Islamist Party to Lead Coalition Government in Morocco’, New York Times, 27 november 2011

³⁹ Antwoord op Kamervragen over de jaarrapportage wapenexport 2007, 1 december 2008

⁴⁰ Saudi Arabia sends tanks to riot-hit Bahrain – paper’, RIA Novosti, 1 maart 2011

⁴¹ Charles Recknagel, ‘Saudi Arabia Braces For Friday Protests, Particular in Shi’ite East’, Radio Free Europe/Radio Liberty, 10 maart 2011

enig gevoel voor actualiteit. Terwijl de Arabische Lente volop losbarst komt het met een nieuwsbericht dat enthousiast de orders voor Saoedi-Arabië bespreekt. "SOTAS is de centrale schakel die alle operationele communicatie in en tussen personen, voertuigen en commandoposten koppelt, integreert, deelt en afbeeldt. SOTAS realiseert op deze manier een genetwerkt omgevingsbewustzijn en verhoogt de effectiviteit van de missie."⁴²

In een evaluatie van het Nederlands wapenexportbeleid uit 2009, uitgevoerd door de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie van het ministerie van Buitenlandse Zaken (IOB) werd ook al opgemerkt dat vergunningaanvragen voor Saoedi-Arabië altijd positief worden beoordeeld op het mensenrechtencriterium, vaak zonder verdere toelichting.⁴³

In juni 2010 verleent het ministerie opnieuw een vergunning voor de export van onderdelen van pantservoertuigen voor 2,3 miljoen euro.⁴⁴ In antwoord op Kamervragen in april 2011 geeft de regering echter toe dat onder de "de huidige onrustige omstandigheden" een dergelijke vergunning niet verleend zou zijn.⁴⁵

Toch lijkt het er op dat Saoedi-Arabië anders wordt behandeld, ondanks zijn slechte mensenrechtenreputatie. Tijdens het parlementair debat van 24 maart 2011 is minister Rosenthal van Buitenlandse Zaken duidelijk onwillig om het land gelijk te stellen met Tunesië, Bahrein, Jemen en Egypte, waarvoor alle wapenexporten worden opgeschort. De door het parlement aangenomen motie van GroenLinks Kamerlid El Fassed, waarin gevraagd wordt de wapenhandel met Saoedi-Arabië op te schorten is dan ook van groot belang.⁴⁶ Ondertussen houdt de regering wel vergunningsaanvragen aan, maar wil zich niet vastleggen aan de motie genoemde voorwaarde van "betekenisvolle structurele hervormingen".⁴⁷

---

⁴² 'Service maakt het verschil', Thales Alerts, februari 2011

⁴³ 'Beleidsdoorlichting van het Nederlandse exportcontrole- en wapenexportbeleid', Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie, IOB Evaluaties nr. 325, oktober 2009, p.107

⁴⁴ Vergunning 28613695 van 21 juni 2010

⁴⁵ Antwoord op Kamervragen door GroenLinks Kamerlid El Fassed met betrekking tot wapenexporten naar Saoedi-Arabië, 19 april 2011

⁴⁶ Tweede Kamer der Staten-Generaal, Vergaderjaar 2010–2011, 22054, nr. 172, Motie El Fassed, 30 juni 2011

⁴⁷ Regeringsbrief aan de Tweede Kamer, 'Reactie op moties van leden Van Dijk en El Fassed', 2 december 2011

3. Overige bestemmingen Nederlandse wapenexport 2010

Kort werden de belangrijkste wapenexportvergunningen al in hoofdstuk 1 aangestipt. Hieronder volgt een uitgebreidere beschrijving van de context van de belangrijkste orders en hun bestemmingen, uiteraard zover die niet ook al in het vorige hoofdstuk over het Midden-Oosten en Noord-Afrika aan bod zijn gekomen.

Chili

Zoals eerder al genoemd nam Chili in 2010 achttien tweedehands F-16 gevechtsvliegtuigen over van de Nederlandse luchtmacht. Samen met bijbehorende navigatieapparatuur vertegenwoordigde die order een waarde van bijna 104 miljoen euro. De laatste vliegtuigen vlogen in augustus 2011 naar Chili. Volgens de militaire vakpers is Chili nu de best bewapende luchtmacht in de regio.⁴⁸ Daarnaast exporteerde Nederland een serie onderdelen voor 'long range rondzoekradar', waarschijnlijk voor de Chileense marine. Verder zijn in 2010 afgestoten "wielvoertuigen, trailer en aanhangwagens" door Defensie aan Chili verkocht.⁴⁹ De waarde ervan is niet bekend, er werd in 2010 ook geen vergunning voor afgegeven; mogelijk is dat in 2011 alsnog gebeurd.⁵⁰

Colombia

Sinds twee jaar is Colombia geen omstreden bestemming voor Nederlandse wapens meer – althans in de ogen van Buitenlandse Zaken, dat vergunningsaanvragen toetst. Na een kleine order van 1 miljoen euro in 2009, mag Thales in 2010 vuurleidingsapparatuur en aanverwante zaken leveren in het kader van een groot moderniseringsproject van fregatten van de Almirante Padilla-klasse. De opdracht heeft een waarde van bijna 90 miljoen euro.⁵¹

Ghana

Een opvallende nieuwe klant is Ghana. Niet eerder werden de afgelopen jaren militaire goederen geleverd aan het land. In 2010 werden voor bijna twee miljoen euro gepantserde four-wheel drives (4WD) aan de politie van het land verkocht.⁵²

Israël

In 2010 werden vergunningen afgegeven met een waarde van 720 duizend euro, ondermeer voor een "voor militair product aangepaste motion simulator"⁵³; "windtunneltestdata"⁵⁴ en "technologie voor radarsystemen".⁵⁵ Opvallend is ook een zogenaamde tijdelijke vergunning voor "motordelen voor F-16 gevechtsvliegtuigen".⁵⁶ Hoewel het om een kleine levering gaat, waarschijnlijk een reparatie, is dit niet in lijn met het beleid. De laatste keer dat het wapenexportbeleid ten aanzien van Israël uitgebreid door de regering werd toegelicht kwam daarin naar voren dat geen sprake is van een embargo, maar dat wel bijzonder nauwkeurig gekeken wordt naar de relatie tussen het te leveren wapen(onderdeel) en de mensenrechten en interne spanningen.⁵⁷ Bij F-16

---

⁴⁸ zie bijvoorbeeld: Santiago Rivas, 'Southern Falcons', Air Force Monthly, October 2011

⁴⁹ zie bijlage 5 bij 'Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2010', september 2011 (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/09/23/het-nederlandse-wapenexportbeleid-in-2010.html>)

⁵⁰ zie bijvoorbeeld 'Chilean Army boosts inventory', Jane's Defence Weekly, 31 augustus 2011

⁵¹ Aanbiedingsbrief bij het rapport 'Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2010', 23 september 2011 (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/09/23/het-nederlandse-wapenexportbeleid-in-2010.html>)

⁵² vergunning 28616309 (1 juni 2010)

⁵³ vergunning 28695535 (25 oktober 2010)

⁵⁴ vergunning 28556034 (jan-2010)

⁵⁵ vergunning 28661657 (18 augustus 2010)

⁵⁶ vergunning 28709226 (26 november 2010)

⁵⁷ Regeringsbrief aan de Tweede kamer 'Wapenleveranties Israël', 23 oktober 2007 (DVB/WW-624/07)

onderdelen valt moeilijk vol te houden dat er geen relatie bestaat met inzet boven Palestijns grondgebied.

Maleisië

De modernisering van twee Maleisische korvetten van de Kasturi-klasse levert Thales Nederland orders ter waarde van 53 miljoen euro op. Daarvoor levert het zogeheten TACTICOS Combat Management Systemen, DA-08 radar en Mirador vuurleiding.⁵⁸

Begin 2011 sloot Thales Nederland een overeenkomst met het Maleisische bedrijf HeiTech Padu Berhad voor de samenwerking in de ontwikkeling van de TACTICOS voor patrouilleschepen die in Maleisië ontwikkeld en geproduceerd worden. HeiTech Padu was ook al betrokken bij korvettenorder.

Taiwan

Taiwan staat al jaren hoog genoteerd vanwege doorlopende orders voor onderdelen van in de jaren '80 geleverde duikboten: 27 miljoen euro in 2010 en 170 miljoen euro over de afgelopen tien jaar samen. Dat is goed voor een positie als 16^e grootste wapenexportbestemming, nog los van Nederlandse onderdelen - via de VS - voor Taiwanese F-16's en Apache gevechtshelikopters (zie hieronder).

Thailand

In de eerste maanden van 2011 laaide sluimerend conflict rond de 11^e-eeuwse tempel van Preah Vihear langs de grens tussen Cambodja en Thailand weer op; beide partijen beweren dat de ander is begonnen. Eind april breidde de strijd zich uit naar de 160 kilometer verder gelegen tempels van Ta Krabey en Ta Moan. Delen van het grensgebied tussen beide landen zijn nooit duidelijk gemarkeerd. Van beide kanten is geschoten met klein en groot geschut. Thailand bleek ook clusterbommen afgevuurd te hebben, ondanks groeiende internationale consensus over het uitbannen van dit soort munitie.⁵⁹ Enkele militairen zijn omgekomen en tienduizenden burgers sloegen op de vlucht. Hoewel de strijd sinds begin mei geluwd is blijft de kwestie onopgelost.

Toch ziet de Nederlandse regering geen enkel probleem in wapenexporten naar Thailand. De afgelopen tien jaar gaf het vergunningen voor wapenleveranties met een totale waarde van 63 miljoen euro, waarvan 38 miljoen de laatste twee jaar. Het meeste betreft door Defensie afgestoten Flycatcher luchtafweergeschut⁶⁰ en door Thales Nederland geleverde radar en vuurleidingapparatuur voor landmacht en marine. In april 2011 - toen het tempelconflict in alle hevigheid woedde - meldde het bedrijf uit Hengelo nog dat het met succes Flycatcher vuurleiding moderniseert voor de Thaise landmacht.⁶¹ Eind maart hadden Thales en lokale partner Loxley de luchtafweer op een Thais schietterrein getest. Volgens het Thaise leger was de Flycatcher niet eerder zo succesvol geweest.

Turkije

Vanuit Turkije komt al jaren een regelmatige stroom orders van de marine, de afgelopen tien jaar voor in totaal 263 miljoen euro aan exportvergunningen, waarmee het land tot de elfde grootste bestemming is. In 2010 ging het om een vergunningswaarde van 9 miljoen euro.

Hoewel oude conflicten, rond Cyprus en met Griekenland over de Egeïsche Zee, naar de

---

⁵⁸ zie ondermeer 'Maleisische partner produceert Tacticos voor Thales', Thales Alerts, maart 2011 (<http://thalesalerts.com/2011/maart/Maleisische%20partner%20produceert%20Tacticos%20voor%20Thales%20Nederland.doc/>); http://en.wikipedia.org/wiki/Kasturi_class_frigate en <http://www.naval-technology.com/projects/kasturi-class/>

⁵⁹ Guy De Launey, 'Thailand 'admits cluster bombs used against Cambodia'', BBC News, 6 April 2011 (<http://www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12983127>)

⁶⁰ zie bijlage 5 bij 'Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2010', september 2011 (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/exportcontrole-strategische-goederen/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/09/23/het-nederlandse-wapenexportbeleid-in-2010.html>)

⁶¹ 'Succesvolle firing trials Flycatcher in Thailand', Thales Alerts, april 2011

achtergrond zijn gedrongen, blijft de marine een van de paradepaardjes van de Turkse krijgsmacht. Thales Nederland is de voornaamste leverancier en diens Turkse orderportefeuille heeft geen last van de economische crisis. In april 2010 regelde het een door de Nederlandse staat gedekt exportkrediet - met een maximale schadevergoeding van 34 miljoen euro - voor radarapparatuur die het aan de Turkse wapenfabrikant Aselsan levert. Doorgaans volgt na een exportkrediet enige tijd later een exportvergunning.⁶²

Verenigde Staten (en 'derde landen')

Al decennia zijn Nederlandse bedrijven als toeleverancier betrokken bij grote Amerikaanse wapenprogramma's, voortvloeiend uit de eerdere aankoop door Nederland van het betreffende wapensysteem. Vooral om die reden is de VS al jaren de belangrijkste bestemming van de Nederlandse wapenhandel. De afgelopen tien jaar ging dat om orders met een waarde van 1,4 miljard euro, waarvan 318 miljoen in 2010.

Dat de Verenigde Staten al jaren de belangrijkste afzetmarkt is wil niet zeggen dat de geleverde wapenonderdelen daar ook blijven. Een groot deel van de Nederlandse wapenexport naar de VS zijn onderdelen voor F-16 gevechtsvliegtuigen. Gegeven het feit dat de VS geen toestellen meer voor de eigen krijgsmacht bouwt, is het leeuwendeel van deze export bestemd voor F-16 die door andere landen bij fabrikant Lockheed Martin zijn besteld. In 2010 liepen er bijvoorbeeld orders uit Egypte, Marokko⁶³, Pakistan⁶⁴ en Turkije⁶⁵. Zowel Irak⁶⁶, Oman als Taiwan⁶⁷ staan momenteel in de rij voor nieuwe F-16s. Daarnaast laat Taiwan voor enkele miljarden euro's oudere toestellen grondig moderniseren. Dat is kassa voor een handvol Nederlandse bedrijven die bijvoorbeeld landingsgestellen en motoronderdelen van F-16s maken. De regering doet ondertussen niet ingewikkeld en verlangt van de bedrijven geen eindbestemming, waar dat normaal wel vereist is.

Afgewezen vergunningaanvragen

Naast alle verleende wapenexportvergunningen worden elk jaar ook enkele exportvergunningen geweigerd. In 2010 waren dat er 11 (2009: 18; 2008: 11; 2006 en 2007: 20).⁶⁸

Vier daarvan zijn voor de uitvoer naar **Israël**: nachtzichtapparatuur voor resp. politie, gevangeniswezen en een bedrijf, alsook een voor "materialen voor optische sensoren (epitaxiale wafers)". Vijf van de acht criteria worden als weigergrond opgegeven: mensenrechten, interne en regionale spanningen, het gedrag ten opzichte van de internationale gemeenschap en het risico van omleiding naar een andere bestemming.

Ook **Pakistan's** Frontier Corps mag geen Nederlandse nachtzichtapparatuur kopen; als redenen worden interne en regionale spanningen genoemd, alsook het gedrag "ten opzichte van de internationale gemeenschap, met name de houding ten aanzien van terrorisme" (criterium 6). Pakistan was de afgelopen jaren nog een van de belangrijkste klanten van in Nederland gemaakte nachtzichtapparatuur: in 2007 kocht het land voor ruim 20 miljoen euro!⁶⁹ Indertijd werd dit toegestaan onder het mom van versterking van de Pakistaanse grens met Afghanistan. De paramilitairen van het Frontier Corps zijn juist langs die grens actief. De afwijzing lijkt dus te duiden op een koerswijziging in het exportbeleid ten aanzien van Pakistan.

Twee blijkbaar identieke vergunningsaanvragen voor export van onderdelen voor

⁶² Atradius Dutch State Business, 'Uitgereikte polissen – Faciliteit: EKV' (polis van 21 april 2010)

⁶³ Gareth Jennings, 'Morocco receives first F-16 fighters', Jane's Defence Weekly, 10 augustus 2011

⁶⁴ Leithen Francis, 'Stepping Up', Aviation Week & Space Technology, 7-14 maart 2011

⁶⁵ Lale Sariibrahimoglu, 'Turkey receives first Peace Onyx IV F-16', Jane's Defence Weekly, 1 juni 2011

⁶⁶ Mariana Malenic, 'Iraq agrees \$3bn deal with US for 18 F-16s', Jane's Defence Weekly, 18 september 2011

⁶⁷ Gavin Phipps, James Hardy, '... but Taipei will still push for F-16C/D purchase', Jane's Defence Weekly, 28 september 2011

⁶⁸ Zie bijlage 4 in 'Het Nederlandse wapenexportbeleid in 2009', Tweede Kamer, 2009-2010, 22054, nr. 159 (23 juni 2010)

⁶⁹ zie Frank Slijper en Mark Akkerman, 'Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2007', p.29-31

pantservoertuigen met bestemming **Thailand** werden geweigerd. Net als in 2009 werd ook in 2010 de doorvoer van wapens naar het leger van **Ecuador** verboden: eenmaal een vracht handgranaten afkomstig uit Servië, en eenmaal mortiermunitie uit Bosnië-Herzegovina. Ook werd tweemaal geen toestemming verleend voor export van vuurwapens naar personen in **Suriname**.

4. Wapendoorvoer

Sinds augustus 2008 hanteert Nederland een vergunningsplicht voor alle doorvoer van wapens die van een niet-EU/NAVO+⁷⁰ land via Nederland naar een ander niet-EU/NAVO+ land wordt verscheept. Ondanks kritiek dat evengoed vanuit bevriende landen wapens via Nederland wapens naar conflictgebieden, of anderszins controversiële bestemmingen vertrokken, wilde Nederland zich lange tijd niet bemoeien met die doorvoer: de landen in kwestie beschikten immers zelf over een deugdelijk exportbeleid, dat Nederland niet nog eens over hoefde te doen.

Dat bij die deugdelijkheid de nodige vraagtekens te plaatsen waren bleek ondermeer uit het in januari 2011 verschenen rapport van de Campagne tegen Wapenhandel over wapendoorvoer.⁷¹ Een serie voorbeelden, waaronder van Tsjechische machinegeweren die via Rotterdam naar de Sri Lankaanse burgeroorlog vertrokken, leidden tot mondelinge Kamervragen.

Na een Kamerdebat in maart 2011, waarbij vrijwel alle fracties het doorvoerbeleid bekritiseerden, beloofde de regering de geconstateerde lekken aan te pakken. “Nu is de werkwijze dat wij bij een lichte twijfel informeren hoe tot het oordeel is gekomen. Ik moet toegeven dat er wel eens iets is doorgeslipt”, aldus staatssecretaris Bleker in dat debat, waarin hij voorstelde over te gaan tot een “selectieve toetsing”: bepaalde typen goederen, van een bepaalde omvang, naar bepaalde landen zouden extra kunnen worden bekeken.⁷²

In juni stelde de regering voor dit als volgt te doen:

“Doorvoer met overlading van het ene vervoermiddel naar het andere zal onder een vergunningplicht worden gebracht, onafhankelijk van de herkomst of bestemming. Voor dit type doorvoer zal een algemene vergunning opgesteld worden. Deze zal beschikbaar zijn voor alle vervoerders, afhandelaren, expediteurs en andere Nederlandse betrokkenen die zich laten registreren en op het gebied van de exportcontrole eerder goed gedrag kunnen aantonen. Deze partijen zullen geautoriseerd zijn om doorvoer met overlading uit te voeren wanneer het gaat om goederen afkomstig van een bondgenoot en wanneer deze goederen niet zijn opgenomen op een (nog op te stellen) doorvoerlijst. Deze (negatieve) lijst, waarvoor een individuele vergunningplicht zal gelden, zal vooral complete wapensystemen bevatten evenals kleinkaliber wapens en munitie, waarop de regering ook een vorm van toezicht wenst te houden - zeker waar het gaat om commerciële leveranties. [...] Het bovenstaande betekent dat, anders dan in het verleden, sommige doorvoorzendingen afkomstig van bondgenoten individueel gecontroleerd zullen worden. Om het respect voor de uitvoerbesluiten van onze bondgenoten overeind te houden, zal de beleidsregel blijven gelden dat bij de aanwezigheid van een uitvoervergunning van een van die EU/NAVO+ partners, de Nederlandse doorvoervergunning in beginsel “standaard” wordt afgegeven. Hierop zal een uitzondering worden gemaakt voor doorvoermeldingen naar bestemmingen die in het oordeel van de minister van Buitenlandse Zaken bijzondere aandacht dienen te krijgen. Zulke aanvragen zullen worden voorgelegd aan het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het ministerie van Buitenlandse Zaken zal vervolgens bepalen of nadere consultatie van de betreffende EU/NAVO+ partner noodzakelijk is. Dit zal vooral gebeuren op basis van de aard van de betrokken militaire goederen en de eindgebruiker. Bij de consultatie zal duidelijk moeten worden waarom de bondgenoot de vergunning heeft afgegeven en of de bondgenoot de vergunning wenst in te trekken, bijvoorbeeld in het geval van onverwachte ontwikkelingen in het land van bestemming. Het is denkbaar dat bij het uitblijven van een aanvaardbare toelichting door de bondgenoot, een vergunningaanvraag voor doorvoer

---

⁷⁰ Jargon voor lidstaten van de EU en de NAVO, plus Australië, Japan, Nieuw-Zeeland en Zwitserland.

⁷¹ Frank Slijper, ‘Vrij Verkeer’, Campagne tegen Wapenhandel, januari 2011, <http://stopwapenhandel.org/node/994>

⁷² ‘Verslag van een Algemeen Overleg’, vastgesteld 20 april 2011 (22054 nr.164)

niet zal worden toegekend.”⁷³

In hoeverre deze ‘reparatie’ van het doorvoerbeleid afdoende is zal in de uitvoering moeten blijken. Hoewel op papier zeker een verbetering ten opzichte van de tot dan toe gangbare praktijk, valt moeilijk in te zien waarom er verschil tussen het al dan niet overladen van wapens wordt gemaakt. Je zou denken dat het juist gaat om de lading en de bestemming ervan. Ook wordt niet verteld welke bestemmingen in het oordeel van de minister van Buitenlandse Zaken bijzondere aandacht dienen te krijgen.

De cijfers over 2010 – de meest recent beschikbare - zijn dus nog van voor de beleidswijziging. Hieronder enkele kerngetallen en een overzicht van de meest opvallende zendingen.

In 2010 werden 1531 wapenzendingen voor doorvoer via Nederland aangemeld (in 2009: 1942; 2008: 2269). Daarvan volstond in 1489 gevallen een melding (want afkomstig uit/op weg naar een bevriend ‘EU/NAVO+’ land). In 42 gevallen moest een vergunning voor de vracht aangevraagd worden omdat noch land van herkomst noch land van bestemming EU/NAVO+ was.

Of de dalende trend te maken heeft met de geleidelijk strenger geworden doorvoercontrole valt niet te zeggen. Een andere factor is zeker ook van belang: in 2010 werden anders dan in voorgaande jaren amper vrachten Amerikaans legermaterieel via Nederland vervoerd.

Het gros van de doorvoer loopt via Schiphol of de Rotterdamse haven. Een twintigtal andere vrachten gaat via ondermeer de Eemshaven, IJmuiden en Nieuweschans.

Net als in voorgaande jaren is ongeveer de helft van alle gemelde doorvoer gerelateerd aan het vervoer van losse vuurwapens voor jacht- of sportdoeleinden en dus weinig relevant in dit verband. De andere helft is dat in principe wel want of bestemd voor overheden of de particuliere handel.

Hieronder volgt een overzicht van de meest opvallende doorvoer die in 2010 via Nederland liep:

Tabel 4.1 **Opmerkelijke doorvoer met vergunningplicht**
(niet EU/NAVO+ herkomst en bestemming) 2010

Goederen omschrijving	Land v. herkomst	Land v. bestemming	Waarde vracht
Granaatladingen en ontstekers, kal. 122mm en 155mm	Zuid-Afrika	Egypte	254.321
Rookzwak buskruit	Zuid-Afrika	Guatemala	126.601
Ontstekingspatronen voor militaire vliegtuigen	Letland	Indonesië	104.510
Delen voor schietstoelen van gevechtsvliegtuigen	Letland	Indonesië	53.720
Slaghoedjes, kal. 5,56x45mm	Bosnië-Herz.	Maleisië	91.050
Kogelwerende kleding en pantserplaten	China	Nigeria	56.302
Kogelpatronen, kal. 7,62x51mm Ball	Brazilië	VAE	169.673
Patronen, kal. 51x7,62mm	Brazilië	VAE	169.637

Van de doorvoer waarvoor een vergunning vereist was - omdat noch land van herkomst noch bestemming een bevriend EU/NAVO+ land was - zijn bovenstaande acht vergunningen het meest opvallend. In veel gevallen gaat het om munitie(delen). Bij de *vergunningen* is alleen de waarde, niet het aantal bekend; bij de hiernavolgende *doorvoermeldingen* geldt juist het omgekeerde.

⁷³ Regeringsbrief aan de Tweede Kamer, “Aanpassingen in het wapenexportbeleid”, 10 juni 2011

Van de veel omvangrijkere hoeveelheid meldingen – waarbij land van herkomst dan wel bestemming een bevriend EU/NAVO+ land is – zijn de zendingen in onderstaande tabel het meest opvallend, naast de hieronder verder toegelichte hoeveel vuurwapens en munitie naar de VS, die vanwege de grote omvang apart is beschreven.

Tabel 4.2 Opmerkelijke doorvoer met meldplicht 2010
(EU/NAVO+ herkomst dan wel bestemming, excl. bestemming VS)

Aantal	Goederen omschrijving	Land v. herkomst	Land v. bestemming
205	190 machinegeweren kal. 7,62mm, 5,56mm en .50; 15 trainingswapens	België	Bahrein
131	108 machinegeweren kal. 7,62 mm en 23 stuks .50	België	Bahrein
5.000	Pistolen kal. 9 mm	Tsjechië	Bangladesh
10.010	Kogelgeweren kal. 7,62 mm	Oekraïne	Canada
8.200	Kogelgeweren kal. 7,62 mm	VK	Canada
500	Pistolen kal. 7,62x25 mm	VK	Canada
500	Magazijnen	VK	Canada
38 kg	Stroomstootwapens	Zuid-Afrika	Duitsland
2.143	Pistolen + onderdelen kal. 9 mm	Tsjechië	Irak
27.000	Patronen 7,65mm en 9 mm	Tsjechië	Kaapverdië
11.000.000	Patronen kal. 5,56 mm/7,62mm/.50	België	Koeweit
580.000	Patronen kaliber 7,62 en .308	België	Koeweit
192.000	Patronen kal. <.50	België	Koeweit
35.000	Patronen kal. 25 mm	België	Koeweit
475.000	Patronen kal. <.50	Italië	Koeweit
30.000	Patronen kal. 9 mm	Italië	Koeweit
1.000	Pepperspray	VS	Oeganda
100.000	Patronen kal. 5,56x45mm	VK	Oman
1.500	500 Traangasgranaten kal. 38 mm en 1000 Handgranaten	VK	Oman
1.171.050	Patronen kal. <.50	Zwitserland	Oman
1.068.000	Patronen kal. >.50	Zwitserland	Oman
500.000	Patronen kal. 5,56x45 mm	Zwitserland	Oman
4.500.000	Patronen kaliber 9mm en 5,56 mm	België	Qatar
1.500	Patronen kal. 90 mm	België	Qatar
3.000	Munitie voor anti-tank wapen	Duitsland	Singapore
7.060	Voortdrijvende ladingen kal. 120 mm	Spanje	Singapore
814.000	Patroonhulzen kal. 25mm	Zwitserland	Singapore
1.064 kg	Patroonhulzen 25mm	Zwitserland	Singapore
246	Machinegeweren en kogelgeweren kaliber 5,56 mm (incl. onderdelen)	VK	Uruguay

Opmerkelijke bestemmingen:

Uit bovenstaand overzicht vallen een aantal zendingen in het bijzonder op, zoals die naar de Arabische Golfstaten. Zo leverde België via Nederland machinegeweren aan **Bahrein**, waar maanden later veiligheidsdiensten het vuur op demonstranten zouden openen. Ook gingen er grote hoeveelheden Belgische munitie naar **Qatar**.

Britse vuurwapenmunitie, hand- en traangasgranaten werden via Nederland aan **Oman** geleverd. Ook Zwitserbleek blijkt ruim tweeënhalf miljoen patronen aan Oman geleverd te hebben. Naar **Koeweit** werden in totaal ruim 12,5 miljoen stuks Italiaanse en Belgische vuurwapenmunitie getransporteerd.

Ruim tweeduizend Tsjechische pistolen gaan naar **Irak**; vijfduizend naar **Bangladesh**. Net als de VS (zie onder) is **Canada** een populaire bestemmingen voor grote vuurwapentransporten: bijna 20.000 Oekraïense en Britse geweren en pistolen gaan via Nederlands grondgebied die kant op.

Het is een raadsel waarom Nederland geen stokje stak voor een zending **pepperspray** aan de **Oeganda**, waar juist de laatste jaren steeds repressiever door veiligheidstroepen wordt opgetreden. In april 2011 gebruikte de politie buitensporig geweld tegen een betoging die door de oppositie was georganiseerd. Daarbij werd zowel traangas als pepperspray gebruikt.⁷⁴ Het is overigens niet duidelijk waar het vermelde aantal van duizend op slaat: liter of aantal patronen.

Tenslotte is een vracht van 38 kilogram Zuid-Afrikaanse **stroomstootwapens** die via Nederland naar Duitsland gaat meer dan opmerkelijk. Bij onze oosterburen zijn ze in de vrije handel te krijgen, hier echter verboden particulier wapenbezit.⁷⁵

Kolossale vrachten vuurwapens en munitie naar de VS

Bijna 350 vrachten Russische munitie werden in 2010 in Rotterdam overgeslagen voor transport naar de Verenigde Staten. In totaal gaat het om **346 miljoen patronen, 24 miljoen slaghoedjes en 6 miljoen lege hulzen voor handvuurwapens**. Deze zeer omvangrijke munitietransporten vinden vanaf medio 2009 plaats.

Verder werden in 2010 ruim **22 duizend vuurwapens** naar de VS verscheept: 7.877 Poolse, 5.785 Servische, 5.517 Portugese, 3.074 Tsjechische en 408 Montenegrijnse.

Tenslotte gaan er ook nog **21 miljoen patronen** uit andere landen de oceaan over: 6 miljoen uit Slowakije; 5 miljoen uit Roemenië en Tsjechië elk; 4,3 miljoen uit Servië en 734.000 uit Kroatië.

Volgens een betrokken ambtenaar gaat het in vrijwel alle gevallen om ladingen voor de particuliere markt.⁷⁶ Dat is zeer verontrustend gegeven het grote aantal ongelukken en moorden inde VS waarbij privéwapens in het spel zijn. Daarnaast is sprake van een omvangrijke illegale wapen- en munitiehandel tussen de VS en Centraal-Amerika, met uiterst destabiliserende werking, getuige ondermeer de situatie in Mexico, Honduras en Guatemala.⁷⁷ De eindbestemming van de grote hoeveelheden doorgevoerde wapens is dan ook uiterst onzeker.

---

⁷⁴ David Smith, 'Ugandan opposition leader temporarily blinded in teargas raid, The Guardian, 28 April 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/apr/28/ugandan-police-teargas-arrest-opposition-leader>

⁷⁵ Stroomstootwapen bestellen? Gratis pepperspray erbij, AT5, 8 april 2011, <http://www.at5.nl/artikelen/60084/stroomstootwapen-bestellen-gratis-pepperspray-erbij>; zie ook: <http://www.judex.nl/rechtsgebied/strafrecht/veel-voorkomende-misdrijven/artikelen/380/wapens,-munitie-en-straffen-.htm>

⁷⁶ Correspondentie met auteur, 2 december 2010

⁷⁷ zie bijvoorbeeld: Anna Mulrine, 'Pentagon: Central America 'deadliest' non-war zone in the world', 11 april 2011, <http://www.csmonitor.com/USA/Military/2011/0411/Pentagon-Central-America-deadliest-non-war-zone-in-the-world>

5. Conclusies en aanbevelingen

Deze analyse heeft betrekking op de wapenexportcijfers van 2010. Omdat Nederlandse wapens in 2011 zijn ingezet tegen burgerprotesten in het Midden Oosten en Noord Afrika besteden we extra aandacht aan exporten naar deze regio. Ook gaan we in op de reactie van de Nederlandse regering, namelijk de brieven aan de Kamer van 10 juni (waarin de regering voorgenomen beleidswijzigingen uiteen zet, toegezegd in het Kamerdebat van 24 maart) en de brief aan de Kamer van 2 december (waarin de regering uiteen zet waarom zij twee Kamermoties naast zich neer wil leggen).

Meer nog dan de afgelopen jaren bleek door de Arabische Lente in 2011 dat het wapenexportbeleid verbetering behoeft. Ondanks een vergunninggebonden wapenexportbeleid zijn Nederlandse militaire goederen en technologie ingezet bij binnenlandse repressie. Ook in andere Europese landen hebben regeringen en parlementen geschokt geconstateerd dat hun wapens werden ingezet tegen opstandige burgers met legitieme eisen. Er is alle reden om het wapenexportbeleid bij te stellen op basis van een grondige analyse van gemaakte fouten.

Het permissieve wapenexportbeleid naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika werd mede ingegeven door het feit dat de zittende repressieve regimes ons land goed gezind waren. Dat zij hun eigen burgers minder goed gezind waren, werd daarbij voor het gemak door de vingers gezien. Ook zijn er natuurlijk forse bedragen met de exporten gemoeid: met name de olie-exporterende landen zijn aantrekkelijke klanten voor de wapenindustrie. Politieke en economische motieven voor wapenexport mogen er echter nooit toe leiden dat Nederland de wapens levert voor mensenrechtenschendingen.

In een gezamenlijk rapport van Europese maatschappelijke organisaties en onderzoekers wordt opgeroepen om vooral de oorzaken van de gemaakte fouten eerlijk te analyseren, en op grond van geleerde lessen het EU wapenexportbeleid bij te stellen.⁷⁸ Daarvoor is 2012 een goede gelegenheid. In 2012 vindt binnen COARM, het EU orgaan waar het exportbeleid conventionele wapens wordt besproken, een herziening van het gemeenschappelijk standpunt wapenexport plaats. Een versterking van het Europese wapenexportbeleid is mede belangrijk omdat in 2012 het VN-wapenhandelsverdrag zijn beslag moet krijgen. Het moeizame proces om met de hele internationale gemeenschap tot zo'n verdrag te komen, zal zeker worden gestimuleerd als Europese landen, die reeds een gezamenlijk wapenexportbeleid kennen, dit beleid zorgvuldig en met hoge ambities uitvoeren.

De lessen uit de Arabische Lente kunnen de basis zijn voor een algemeen geldende evaluatie. Er moet worden gestreefd naar een exportbeleid met een zo hoog mogelijke gemene deler, waarbij normen niet afkalven onder druk van de grootste wapenexporterende landen. De herziening moet transparant plaatsvinden, waarbij de visies van maatschappelijke organisaties worden meegenomen.

Een eerste stap naar een sterker Europees wapenexportbeleid zijn de aanpassingen van het Nederlandse wapenexportbeleid, die de regering aankondigt in haar brief aan de Kamer van 10 juni 2011. Het gemeenschappelijk standpunt biedt de regering ook de ruimte voor eigen beleid: "Dit gemeenschappelijk standpunt doet geen afbreuk aan het recht van de lidstaten om in nationaal verband restrictievere regels toe te passen" (art. 3).

Het is goed dat de regering uiteindelijk streeft naar EU harmonisatie van de toetsingscriteria, mits harmonisatie niet leidt tot een verzwakking of veronachtzaming van

---

⁷⁸ Lessons from MENA – Appraising EU transfer of military and security equipment to the Middle East and North Africa.

het Nederlandse beleid. Het feit dat multilateraal beleid gewenst is mag geen reden zijn om de eigen verantwoordelijkheid opzij te schuiven.

De regering heeft de Kamer laten weten, zich niet uit te willen spreken voor een totaalverbod op wapenexport naar mensenrechtenschenders en ondemocratische landen omdat dit een de facto embargo zou inhouden. Men kan het beleid echter in sterke mate aanscherpen als men voor mensenrechtenschenders en ondemocratische landen, in plaats van het huidige permissieve beleid, een 'nee tenzij' benadering zou hanteren. In zo'n benadering wordt een exportvergunning voor mensenrechtenschenders en ondemocratische landen niet, zoals nu, standaard afgegeven, tenzij er specifieke bezwaren zijn, maar wordt een vergunning standaard geweigerd, tenzij aan een drietal voorwaarden wordt voldaan: er moet een legitieme defensiebehoefte kunnen worden aangetoond, er moet overtuigend worden gegarandeerd dat de wapens niet tegen burgers kunnen worden ingezet, en de besluitvorming rond de aankoop moet in het land van bestemming op democratische wijze tot stand zijn gekomen. Met dit laatste kan ook worden voorkomen dat machthebbers schaarse budgetten tegen de zin van de bevolking aanwenden voor militaire aankopen, en zo landen voor jaren met zware schulden opzadelen, zoals bijvoorbeeld gebeurd is in Marokko.

Een dergelijk beleid doet geen afbreuk aan de individuele beoordeling van elke vergunningaanvraag, en houdt geen embargo in, maar geeft wel een toetsbare beleidswijziging. Een lijst van landen waarvoor de 'nee tenzij' benadering zou moeten gelden, kan gebaseerd worden op bestaande, regelmatig bijgewerkte lijsten van ondemocratische landen en mensenrechtenschenders.⁷⁹

De regering heeft het voornemen uitgesproken in Europees verband te willen werken aan een consistentere toepassing van criterium 8, het z.g. 'ontwikkelingscriterium'. Ook hierbij dient lering te worden getrokken uit de Arabische Lente. Vastgesteld moet worden dat ondemocratische regimes regelmatige grote wapenaankopen doen, waar de bevolking snakt naar veel productievere investeringen in economische ontwikkeling. Naast consistentere toepassing van criterium 8, moeten elementen uit de bijbehorende Europese Gebruikersgids een hogere prioriteit krijgen, zoals de economische capaciteit van het ontvangende land, de wijze waarop het ontvangende land de invoer financiert en de mogelijke gevolgen daarvan voor de buitenlandse schuld en de betalingsbalanssituatie (art. 3.8.4a. Gebruikershandleiding). Ook is te weinig aandacht geweest voor de vraag hoe transparant de militaire uitgaven en de wapenaankopen van de staat zijn, en hoe het staat het met de democratische en publieke inspraak in het begrotingsproces van het land (art. 3.8.6 Gebruikershandleiding).

---

⁷⁹ Te denken valt aan de Worldwide Governance Indicators van de Wereldbank, de Human Development Index van het UNDP, de Corruption Perceptions Index van Transparency International en de Democracy Index van the Economist.

Aanbevelingen

- Er dient een grondige analyse gemaakt te worden van de Nederlandse wapenexporten naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika naar aanleiding van de 'Arabische Lente'.
- Op basis van die analyse dienen algemeen geldende verbeteringen te worden doorgevoerd in het Nederlands beleid.
- Het mede doorvoeren van deze verbeteringen op Europees niveau dient Nederlandse inzet te zijn bij de herziening van het Gemeenschappelijk Standpunt wapenexport.
- Het streven naar Europese harmonisatie mag niet leiden tot een zwakker nationaal beleid.
- Ten aanzien van criterium 2 (mensenrechtencriterium) bevelen wij een 'nee tenzij' benadering aan.
- Ten aanzien van criterium 8 (ontwikkelingscriterium) bevelen wij niet alleen een consistentere toepassing aan, maar ook het zwaarder laten meewegen van de economische gevolgen van wapenaankopen en de democratische controle op wapenaankoopbeleid.

Recente publicaties van de Campagne tegen Wapenhandel

- **Lessons from MENA – Appraising EU transfer of military and security equipment to the Middle East and North Africa**, november 2011 (i.s.m. Universiteit Gent en Saferworld)
- **Introductie Nederlandse wapenhandel**, oktober 2011, factsheet
- **European technology arming the world - European Aeronautic Defence and Space Company EADS**, mei 2011
- **Vrij verkeer - Nederlandse wapendoorvoer onder de Algemene Douanewet**, januari 2011
- **De opkomst van de nieuwe huurling. Over private diensten in de militaire- en veiligheidssector**, januari 2011
- **Analyse Nederlandse wapenexportbeleid 2009**, november 2010
- **Ontwikkelingscriterium voor wapenexport. Regels, belangen en Millenniumdoelen**, oktober 2010, factsheet
- **Wapenwedloop in Zuid-Amerika**, maart 2010
- **Nederlandse patrouilleschepen voor Nigeriaans leger**, februari 2010, factsheet
- **Analysis of Dutch Arms Export Licences 2008**, november 2009
- **Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2008**. november 2009
- **Potentially powerful; The European Defence Agency at five years**. mei 2009
- **Tussenhandelaren en wapenmakelaars**, mei 2009
- **Licentieproductie van wapens – gebrekkige controle**, maart 2009

Zonder donateurs geen Campagne tegen Wapenhandel

**Steun ons met een gift op rekening 39 04 07 380
t.n.v. Campagne tegen Wapenhandel, Amsterdam**